

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI : 6

YIL : 1995

MÜSLÜMANLAR'DA TARİH İLMİ

(Özetleyerek Arapça'dan çeviren, düzeltme ve ilaveler yapan)

Dr. Necati AVCI*

Müellif hakkında kısa bilgi:

Franz Rozenthal; 1914'te Berlin'de doğmuş, 1935 tarihinde doktor unvanı almıştır. 1940'ta Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek Ohio Üniversitesi'nde Sami Dilleri Doçenti unvanı ile ders vermiştir. Ayrıca Pensilvanya'da Arap Dili dersleri vermiş ve 1956'dan itibaren ölümüne kadar Yale Üniversitesi'nde Sami Dilleri Kürsü Profesörü olmuştur.

Bir kaç eseri ve Yakın Doğu ile Türkiye hakkında çeşitli araştırmaları bulunmaktadır.

Rozenthal'in bu eserini Arapça'ya çeviren Salih Ahmed el-Ali; 1918'de Musul'da doğan, yüksek tahsilini 1941'de Bağdat'ta tamamladıktan sonra, yüksek lisansını Kahire'de 1945'te ve Doktorasını da Profesör Sir H. Gibb'in danışmanlığında Oxford Üniversitesinde 1949' bitirdikten sonra, Bağdat Üniversitesi, Edebiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak tayin oldu sonra tarih bölümü başkanı ve daha sonra da İslam Yüksek Araştırmaları Enstitüsü Dekanı oldu. Mütercim, Arapça ve İngilizce olarak çok sayıda yayını bulunmaktadır.¹

Kitap iki ana kısım halinde olup, birinci kısmı müellifin kendi anlatımına ayrılmış, ikinci kısmı ise, Müslüman tarih ilim adamlarından bahsetmektedir.

I. KISIMDA; tarih ve tarih ilmi ile ilgili ön bilgiler, temel ve çevre, İslam tarihi ilminin temel türleri, tarih kitaplarının muhteveyatı, tarihi yazıların çeşitli türleri, tarihi yazıların teknik özellikleri, tarihi hikaye ve İslam tarihi ilminin değerlendirilmesi yer almaktadır.

* Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Görevlisi.

1. F.Rozenthal, 'ilm et-Tarih 'Inde'l-Müslimin, (çev. S.Ahmed el-Ali), Beyrut, (tarihsiz).

II. KISIMDA ise; onuncu asır tarihçilerinden İbn en-Nedim(ö.437/1047, Bağdat), eseri “el-Fihrist” içinde zikrettiği kitap adları ve eser hakkında kısa bilgi; el-Kafiyeci’nin (788-879/1386-1474, Saruhan-Mısır) “Özet Olarak Tarih İlmi” adlı eseri; es-Sehavi’nin (831-902/1427-1497, Kahire-Medine) “Tarihçileri Yerenleri Kınama” ve “el-Cevahir ve’d-Dürer”i ile “el-Kavlü’l-Münbi” adlı eserlerinden birer metin örneği; İbn Hacer el-Askalani’nin (773-852/1372-1449, Mısır-Mısır) “Enba’ el-Ğamr bi Ebna’ el-‘Amr” adlı eseri ve son olarak da Taşöprü-Zade’nin (901-968/1495-1561, Bursa-İstanbul) “Miftahü’s-Sa’ade ve Misbahü’s-Siyade” adlı eserlerinden birer bölüm zikredilmektedir.

“Müslümanlar’da Tarih İlmi” adlı eserden elde ettiğimiz bilgilere dayanarak bir çok şarkiyatçının, Müslümanlar’da tarih ilmini araştırmaya önem verdikleri ve bu konuda değişik ilmi seviyelerde eserler yazdıkları anlaşılmaktadır. Bu şarkiyatçıların başında Ferdinand Wuestenfeld gelmektedir. Bu şarkiyatçı, araştırmalarını; “Müslümanlar’da Tarihi Yazı = *el-Kitabe et-Tarihiyye ‘Inde’l-Müslimin*” adıyla 1882’de neşretmiştir. Bu şarkiyatçıyı, Alman Carl Brockelmann izlemiş ve “Arap Edebiyatı Tarihi” adlı eserini yazmıştır. Ayrıca Profesör David S. Margoloth, 1932’de Kalkutta Üniversitesi’nde Arap tarihi hakkında seminerler vermiş, Sir Hamilton A.R. Gibb ise; “Müslümanlar’da Tarih İlmi” adlı bir makale, “Müslümanlar’da Tarih İlminin Gelişmesi” ve tarih kaynakları hakkında çok sayıda araştırmalar yapmış ve yayınlamıştır.

Daha sonra Franz Rozenhal bu konuda iki eser yazmıştır. Bu eserlerin ilki “The Technique and Approach of Muslim Scholarship = Müslümanlar’da İlmi Araştırma Teknikleri = *Menahic el-Bahs el-İlmi ‘Inde’l-Müslimin*” adı altında Arapça’ya çevrilmiştir. İkincisi ise; “A History of Muslim Historiography = Müslümanlar’da Tarihçiliğin Tarihi”, bu eser de “*İlm et-Tarih ‘Inde’l-Müslimin*” adı altında yine Arapça’ya çevrilmiştir.

Kitap temelde üç bölüme ayrılmıştır:

I. BÖLÜM: Tarih ilminin tabiatı ve alanı, Araplar’da tarih ilminin kökeni, haber; devletler, tabakalar ve nesep ilmi hakkında genel bilgi vermektedir. Sonra tarih kitaplarının; nesep, ilm-i hal, terceme, coğrafya, astronomi, felsefe, siyasi ve sosyal bilimler; seci’, şiir ve hikayenin kullanılması gibi tarihi kitabenin türleri ele alınmakta, muhtevasına göre tasnif edilmekte, daha sonra Müslümanlar’da tarih ilminin değeri ve dünyadaki yeri konuları işlenmektedir.

II. BÖLÜM: Es-Sehavi’nin “Tarihçileri Yerenleri Kınama” adlı eserinin çevirisi ve hakkındaki yorumlar. Ayrıca Taşköprü-Zade’nin “Miftahü’s-Sa’ade ve Misbahü’s-Siyade” adlı eserinde bahsettiği tarih bölümünden seçmelere yer verilmiştir.

III. BÖLÜM: Bu bölümdeki konuların bazıları ilk defa yayınlanmış, değişik uzunluklarda metinlerden oluşmaktadır. Bu metinler; İbn Fircevn’in “Ceyami’ el-Ulum”, Fahrüddin er-Razi’nin “Hada’iku’l-Envar”, İbn el-Adim’in “Buğyetü’t-Taleb Fi Tarih

Haleb", İbn Sinan'ın "eş-Şefa", Makrizi'nin "el-Haber Ani'l-Beşer", Kudame İbn Cafer'in "el-Harac", Ebu Zekeriyâ el-Ezdi'nin "Tarihu'l-Mavsıl", Kıftî'nin "el-Enba'", İbn en-Neccar'ın "Tarihu'l-Medine", el-Ğamri'nin "ez-Zahire", el-Kafiyeci'nin "el-Muhtasar Fi İlmi't-Tarih", ez-Zehebi'nin "Mu'cem Tabakat el-Kurra'", İbn Hacer'in "el-Enba'", İbn el-Mülakkin'in "el-'İkd", İbn Ebi'l-Mansur'un "er-Risale", es-Schavi'nin "el-Kavlü'l-Münbi"si ile "el-Cevahir ve'd-Dürrer" ve es-Selefi'nin "el-Mu'cem" adlı eserlerinden alınmış metinlerdir.

Bu seçme metinler, I.Bölüm ile ilgili konulardır. Ancak II.Bölümde zikredilen es-Schavi'nin "Tarihçileri Yerenleri Kınama" adlı eseri, el-Kudsi tarafından 1930 (1349)'da Dımaşk'ta neşredilmiştir. Bu eser, Müslümanlar'da tarih ilmini araştıranlar için, vazgeçilmez bilgilere sahiptir ve I.Bölümdeki tarih bilgilerinden daha az önemli değildir.

Araplar'ın; genel olarak tarih ve özel olarak da Arap tarihi ve tarih ilmine önem verdikleri bilinmektedir. Bu konuda Mısırlı Ahmed Emin "Duha'l-İslam" ve "Duhru'l-İslam" adlı eserlerinde, İslamiyetin ilk devirlerinde, Müslümanlar'da tarih ilminin gelişmesinden bahsetmektedir. Ayrıca Abdü'l-Hamid el-İbadi, Hernsho'ya ait "Tarih İlmi" adlı eserini incelemiş ve ona bir bölüm eklemiştir. Prof. Filip Hitti'nin "Arap Tarihi" adlı kitabı, Muhammed Mustafa Ziyade'nin "XV. Yüzyılda Mısırlı Tarihçiler" adlı araştırması, Dr. Cevad Ali'nin "Taberi Tarihinin Kaynakları" adlı eseri hakkında yaptığı araştırmalar, Dr. Abdü'l-Aziz ed-Duri'nin "Müslümanlar'da Tarih İlminin Doğuşu", Prof. Dr. Abbas el-Azzavi'nin "Moğol ve Türkmenler Zamanındaki Tarihçiler", Muhammed Abdü'l-Ğani Hasan'ın "Araplar'da Tarih İlmi", Dr. Elbaz el-Arini'nin "Haçlı Savaşları Tarihçileri", Prof. Dr. Esed Rüstem'in "Tarih Isulahu", Prof. Dr. Hasan Osman'ın "Tarihi Araştırma Metodu" ve benzeri bir çok esere ilaveten Arapça'ya, tarih ilmiyle ilgili bir çok kitap çevrilmiştir. Örneğin: Koling Wood'un "Tarih Düşüncesi", Arnold Twenby'nin "Tarihte Özet", Karr'ın "Tarih Nedir ?", Anjilo ve Seinobos'un "Tarihi Araştırmalara Giriş", Margoloth'un "Müslüman Tarihçileri Hakkında Çalışmalar", Prof. Dr. Gibb'in İslam Ansiklopedisi'nde yayınladığı "Tarih" maddesi ve benzeri daha pek çok eser Arapça'ya çevrilmiş ve kazandırılmıştır.

Eserin ikinci kısmında zikredilen tarih kitaplarında el-Kafiyeci'nin "Özet Olarak Tarih İlmi" adlı eseri ile es-Schavi'nin "Tarihçileri Yerenleri Kınama" adlı eseri, tarih ilmi hakkında yazılan ve günümüze kadar gelen düzenli ve mükemmel birer eski araştırmalar olarak kabul edilmektedir. Taşköprülü-Zade'nin "Miftahü's-Sa'ade" adlı eseri ise, sözkonusu araştırmaların, son zamanlardaki bir çeşit yankısıdır.

MÜSLÜMANLAR'DA TARİH İLMİ ARAŞTIRMALARININ AMACI

Yukarıdaki başlıktan da anlaşılacağı üzere Batı'nın, İslamiyeti bilimsel yönden araştırmalarının ancak yakın zamanlarda başladığını ifade etmektedir. Yani aşağı yukarı

90-100 yıl önce Elfon Kramers, Theodor Noldke ve İgnas Goldziher tarafından başlatılmıştır.

Ayrıca İran ve Türk tarihi ile ilgili kitap ve yazar listeleri hakkında C. A. Storey'in "Persian Literature a Bio-Bibliographical Survey" ve Franz Babinger'in "Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke" adlı geniş ve yeni çalışmaları bulunmaktadır.

O zaman için yeni kabul edilen ve Batılılarca çok iyi tanınan XIII. Yüzyılda el-Mekin (ö.M.1273) ve XIV. Yüzyılda Ebu'l-Fida (ö.M.1331) gibi tarihçiler; dayandıkları kaynaklar tanınınca eski şöhretlerini kaybettiler.

Nevar ki bu eser; İslam tarihi ilmi ile eski ve ortaçağ tarihi ilmi arasında bir mukayese değildir.

Yine bu eser; Müslümanlar'ın yazdıkları bütün tarih kitaplarını ihtiva ettiği anlamına da gelmez. Zira, Müslüman kelimesi M.7. ve 10. Yüzyıllarda Dimaşk ve Bağdat'ta gelişen muazzam bir medeniyeti göstermekte ve sınırlı kültürel bir anlam taşımaktadır.

Osmanlılar'ın; Yavuz Sultan Selim zamanında, Mısır'ı 1517'de fethetmelerinden sonra modern Avrupa medeniyetinin tesiri görülmeye başlanmıştır.

İslami ve modern tarih anlayışı; başlığı altında zikredilen:

El-Mes'udi'nin "et-Tenbih ve'l-İşraf" ve "Muruc ez-Zehab", el-Makdisi'nin "el-Bed' ve't-Tarih" ve el-Kafiyeci'nin "Tarih İlminde Özet" adlı eserlerindeki görüşlerine dayanarak, tarih kelimesinin, Müslümanlar'da eskiden beri bilindiği anlaşılmaktadır.

TARİHİN TARİFİ:

İbn Haldun'e göre; "Günler, devletler ve geçmiş asırların haberleri"dir.²

Makrizi'ye göre ise; "Geçmişte ve dünyada vuku bulan olayların haberleri"dir.³

el-Kafiyeci'ye göre ise; "Tarih ilmi; zaman, zamanın aşamaları ve onunla ilgili konuları tayin etme ve zamanlandırmayı araştıran bir ilim"dir.

es-Sehavi ise; "Konusu; insan ve zamandır. Meseleleri ise; insan ve zamanda mevcut olan geçici durumlarla ilgili cüz'iyatın detaylı anlatımıdır" der.⁴

2- İbn Haldun, el-Mukaddime, Paris, tarihsiz, I/50.

3- el-Makrizi, el-Haber Ani'l-Beşer, Kahire, 1947, s.116.

4- es-Sehavi, et-Tevbih Limen Zemme Ehle't-Tarih, Dimaşk, 1930, s.7.

XV. Yüzyıl tarihçilerinden, Zahiruddin el-Mar'âşi ise; eseri "Tabaristan Tarihi"nde, tarihi şöyle tarif etmektedir: "Eskilerin durumları ile ilgili bilgileri ihtiva eden ilimdir".

TEMEL VE ÇEVRE:

İslam öncesi Arap Yarımadası'nda tarih anlayışı; Arap Yarımadası'ndaki, Cahiliye çağının temel tarih kültürünün gerçek kaynağı şu iki konudan elde edilebilir:

- 1- Eyyam el-Arab (أيام العرب), yani Araplar'ın günlük çarpışma ve savaşları.
- 2- Ilmu'lm-Ensab (علم الأنساب), yani soykütüğü ilmi.

Peygamber'in (s.a.s.) tarihe bakışı ise; İslam dininin getirdiği inanç yönündeki anlayışı ile Yehudi ve Hristiyanlar'ın dar anlayışından daha az katı olup, daha çok açıktır. Yahudi ve Hristiyanlar'ın mukaddes kitaplarının, sonraki nesillere, Müslümanlar'ın Kur'an-ı Kerim'i kadar doğru nakledilmediği aşikardır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim, dünyanın çağdaş tarihi olaylarına da temas etmiştir.⁵

MÜSLÜMANLAR'DA TARİHİN, İLİM VE EĞİTİMDEKİ YERİ

X. Yüzyıl başlarında İbn en-Nedim'in "el-Fihrist" adlı eserinde; tarihçiler, şecereciler, çeviri yazarları olarak ayırdığı uzun bir bölüme rağmen, tarihi eserleri ihtiva eden bir bölümü olmadığı için noksan bir eser sayılmaktadır.

Harezmi'nin; "Miftahu'l-Ulum" adlı eserinin son bölümü, tarihle ilgili "HABERLER"e tahsis edilmiştir. Harezmi, bu bölümde tarihle ilgili konuları şöyle sıralamıştır:

- 1- Pers kralları ve lakabları,
- 2- Halifeler, İslam kralları ve lakabları,
- 3- Yemen'in Cahiliye kralları ve lakabları,
- 4- Yemen krallarından Ma'ad kabilesine hükmedenlerin zikri,
- 5- Rus ve Yunanlı krallar,
- 6- Çoğu Pers haberleri ile ilgili olan hadiseler,
- 7- Çoğu fetihler, gazalar ve Müslüman Araplar'ın haberlerini zikreden hadiseler,
- 8- Çoğu Rum krallarının haberlerini zikreden hadiseler.

5. K.K., Rum Suresi, 1-4.

XI. Yüzyılda ise bu konuya eğilen, Endelüslü tarihçi İbn Hazm ve “Meratibu’l-Ulum” adlı kapsamlı eseri bulunmaktadır.

XII. Yüzyılın ikinci yarısında ise; Fahrüddin er-Razi’nin Ansiklopedisi “Hada’iku’l-Envar Fi Haka’iki’l-Esrar” adlı eseri gösterilebilir. Bu eser Farsça yazılmış olup Arapça’ya çevirisinin başlığı “Cami’u’l-Ulum”dur. Razi, bu eserinde tarih konusunu şöyle sıralamaktadır:

- 1- Acem krallarının tarihi,
- 2- Peygamber Efendimizin çağı,
- 3- Halifelerin isimleri,
- 4- Ali b. Ebi Talib ile ilgili hadiseler,
- 5- Hilafetin Mervaniler’den Abbasiler’e geçişi,
- 6- Sultan Mahmud’un krallığının başlaması,
- 7- Selçuklu Devleti’nin kuruluşu,
- 8- Selçuklular’ın durumu,
- 9- Ebu’l-Muzaffer Nakş b. Harezmi Şah’ın durumları.⁶

“Süluku’l-Malik Fi Tedbiri’l-Memalik” adlı eserin yazarı ise; İbn Ebi’r-Rebi’tir. M.1258 tarihinde Bağdat’ın Moğollar tarafından fethedilmesinden önce, son Abbasi halifesi el-Mu’tasım zamanında yazılmıştır.

Müslüman Araplar; yukarıda bahse geçen bütün bu kıymetli eserlerden eğitimde yeterince istifade edememiş ve hatta bu eserlerin değerini pek önemsememişlerdir. Doğrusu tarihin, Abbasiler’in döneminin sonuna kadar İslam eğitimindeki gerçek yeri daima ikinci planda kalmaya mahkum olmuştu. Eğitimdeki ağırlık daha çok dini ilimlerde görülmekteydi.

İSLAM TARİHİ İLMİNİN TEMEL TÜRLERİ:

1- Haber Tarihi:

İslam tarihinin en eski örnekleri “Arap günlük vak’aları”dır (Eyyamü’l-Arab). Müslümanlar; önceleri tarih kelimesi yerine haber, zikir, emr veya hadis kelimelerini kullanmışlardır. Ayrıca “Arap dili”; devletin resmi yazışma dili olarak, halife Abdülmelik b. Mervan zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Kitapların yayımına, devletin yardımı olmaksızın, Peygamber’in (s.a.s.) vefatından yarım asırdan daha çok bir süre sonra başlan-

6. Hükümdarlığı 589-596/1193-1199 yılları arasında geçmiştir. Razi bu zatın sarayında ve himayesinde yetişmiştir.

dı. İslam tarihçiliğinin başlangıcı ise; Tabari'de zikredildiği gibi, Emevi halifesi Abdül-melik b. Mervan zamanına dayanmaktadır.⁷

2- Yıllara Göre (Kronolojik) Tarih:

Tarih ilminin; yıllara göre yazılması, Müslüman tarihçilerinin eskiden beri izledikleri en belirgin tarih yazma prensiplerinden sayılır. Tarihi; yıllara göre yazan ilk Müslüman tarihçi de Tabari'dir.⁸ Ancak Tabari'den kırk elli sene önce, Ebu İsa İbn el-Müneccim, "Dünya'nın Yıllara Göre Tarihi = *Tarih el-Alem 'Ale's-Sinin*" adlı eseri, dünyanın yaratılışından itibaren yıllık olaylara göre yazılmış, fakat İslam tarihinden bahsetmemiştir. Buna ilaveten Heysem b. 'Udey'in (ö.206-7/821-2) olduğu ileri sürülen "*Kitab et-Tarih Ale's-Sinin = Kitab et-Tarih 'Ale's-Sinin*", adından da anlaşıldığı gibi "Yıllara Göre Yazılan Tarih Kitabı" benzeri eserler H. II. Yüzyılın 2. yarısında Irak'ta başlamıştır. Bu metod aslında Hristiyanlar'dan Müslümanlar'a geçmiştir. Ancak Müslümanlar bu tür tarih metodunu daha da geliştirdiler.⁹ Yine de tarihin; yıl, ay ve günlere göre yazılmasının Heysem b. 'Udey zamanında başladığını söyleyebiliriz.

Karn el-Karn, yani bir asır veya yüzyıl, kelimesi ise; zaman olarak 100 yılı göstermesi bakımından H. VII/M. XIII. Yüzyılın sonlarında ve ilk defa el-Futi'nin 'ed-Dürer en-Nasi'a Min Şu'arai'l-Ma'e's-Sabi'e" ve "el-Havadis el-Cami'a ve't-Tecaribu'n-Nafi'a Fi'l-Ma'e's-Sabi'e" adlı eserlerinde geçmektedir.

TARİHİ DÖNEMLERİN YAN TASNİFLERİ:

1- Ülkeler Tarihi:

İslam tarihinde halife ve sultanlarla ilgili düzenli bir sıralama muhakkak bulunmaktadır. Aynı zamanda bu sıralamada halifenin nitelikleri, çocukları ve bazan eşleri de yer almaktadır.¹⁰ Yine bu konu ile ilgili; Hatib el-Bağdadi'nin (392-463/1002-1071) "Tarih Bağdad" adlı eserinde yer verdiği ve Halife el-Me'mun zamanında yazıldığı anlaşılan "Sıfatu'l-Hulefa" başlığıyla bir risale bulunmaktadır. Endelüslü bir tarihçi olan İbn Hayyan el-Endelüssi'nin (378-469/988-1076) "el-Muktebes Fi Tarih el-Endelüs" adlı ese-

7. J.Horovitz, The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors in Islamic Culture (1927); Latince'deki annals kelimesi de sonradan chronicle manasında kullanılmaya başlanmıştır.

8. Franz Rozenthal, The Technique and Approach of Muslim Scholarship, Roma, 1947, I/550.

9. el-Biruni, el-Asar el-Bakiye Ani'l-Kurun el-Haliye, Leibzik, 1878, 1923.

10. Franz Rozenthal, Arabische Nachrichten Über Zenon den Eleaten in Orientalia, Leipzig, 1937.

rinde; memurlar, bilginler ve şairlerin isimleri ile hakimlerin düşmanlarının isim listesi bulunmaktadır. Ahmed b. İshak Ya'kubi'nin (Ö.284/897) "Tarih el-Ya'kubi", Ebu Hanife Dineveri'nin (Ö.282/895) "el-Ahbar et-Tıval" ve Belazuri'nin "Ensabu'l-Eşraf" adlı eserlerinde ise; çağdaşı bulunduğu hakim ve halifelerin tarihleri yazılmaktadır.¹¹

Devletler tarihinde ise; bu konuda ilk defa Abbasi Devleti ve haberleri hakkında ilk olarak Muhammed İbn Salih b. Mehran en-Nettah (Ö.252/866) tarafından ele alınmıştır. Bu zat Abbasi Devleti'nin tesisinden 120 kameri yıl sonra vefat etmiştir. Ancak en-Nettah; kendisinden önce "Kitabü'd-Devle" adlı eseri yazan İbn en-Nasri'den istifade ettiğini de zikretmektedir. Ayrıca Heysem b. 'Udey (130-207/748-822) ve el-Meda'ini (135-225/752-840); hocaları olan 'Avane b. el-Hakem el-Kelbi'nin (ö.150/767) "Kitab Siret Mu'aviye ve Beni Umeyye" ile "Tarihu'd-Devle'l-Umeviyye" adlı eserleri yazdığını zikretmektedir. Ayrıca bu konuda yazılan eserler arasında, Yahudi ve Hristiyan Peygamberler'in hikayelerini yazan Vehb b. Münebbih (Ö.200/815) ve Ebu Mansur el-Mar'aşi es-Se'alibi'nin (Ö.421/1030) "el-Ğurar Fi Siyer el-Muluk ve Ahbarihim" ve M. XI. asırda el-Mutahhar b. Tahir el-Makdisi'nin (Ö.355/966) "el-Bed' ve't-Tarih" isimli eserleri kayda değer.

2- Tabakatlara Göre Tarih:

Bu konuda; Muhammed ez-Zühri İbn Se'd'in (168-230/784-845) "Kitab et-Tabakat el-Kebir", Muhammed Şemsuddin ez-Zehebi'nin (673-748/1274-1348) "Tarihu'l-İslam el-Kebir" ve İbn Ebi Usaybi'a'nın (596-668/1200-1270) "Uyun el-Enba' Fi Tabakati'l-Aubba" adlı eserleri örnek gösterilebilir.

3- Nesebe Göre Tarih:

Araplar'ın sosyal yapı düzenleri, İslamiyetin ilk iki asrında, Cahiliye dönemindeki eski önemini korudu. Bu konuda ise; Ahmed b. Yahya el-Belazuri'nin (Ö.279/892) "Kitab Ensabu'l-Eşraf", Ahmed b. Muhammed er-Razi'nin (274-344/887-955) "Ensab Meşahiri'l-Endelüs", Ali İbn Meymun'un (854-917/1450-1511) "el-Müşeccer" ve Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Kasım et-Temimi'nin "Kitab el-Far' ve's-Şecere" adlı eserleri kaynak gösterilebilir.

TARİH KİTAPLARININ MUHTEVEYATLARI:

1- Soylar (Şecere):

Bu konuda, el-Belazuri'nin "Ensabu'l-Eşraf" ve el-Hatib el-Bağdadi'nin "Tarih Bağdad" adlı eserleri örnek alınabilir.

11. İbn en-Nadem, el-Fihrist, Kahire, 1348, s.256.

2- Tercemeler:

Bu alanda ise, el-Hatib el-Bağdadi'nin "Tarih Bağdad" isimli eseri itibar edilebilir.

3- Coğrafya ve Kozmografya:

Bu konuda da, el-Ya'kubi'nin "el-Buldan", el-Belazuri'nin "Kitab Fütuh el-Buldan", Yakut el-Hamevi'nin (574-626/1178-1229) "Mu'cem el-Buldan", Kemaluddin İbn el-'Adim'in (586-660/1191-1262) "Tarih el-Haleb", Ali b. el-Heysem el-Mes'udi'nin (Ö.345/956) "Murucu'z-Zeheb", Yusuf Sıbt İbn el-Cevzi'nin (581-654/1185-1256) "Mir'atu'z-Zaman"¹², Ahmed b. Miskeveyh'in (Ö.421/1030) "Tecaribu'l-Umem" ve Mahmud el-'Ayni'nin (762-855/1361-1451) "İkdu'l-Cuman Fi Tarih Ehli'z-Zeman" adlı eserlerine müracaat edilebilir.

4- Astronomi (Yıldızlar İlmî):

Abdurrahman İbn Haldun'un (732-808/1332-1406) "el-Mukaddime"si bu alanda örnek alınabilir.

5- Felsefe:

Es-Se'alibi'nin "el-Ğurar"¹³, el-Makdisi'nin "el-Bed' ve't-Tarih"¹⁴, isimli eserlerine bakılabilir.

6- Siyasi ve Sosyal Bilimler:

İbn Tabatüba et-Taktaki'nin (660-709/1262-1309) "el-Fahri" ve Muhammed İbn İsfendiyari'nin (750/1349'da hayatta idi) "Tabaristan Tarihi" adlı eserlerine bakılabilir.

7- Belgeler, Resimler ve Sikkeler:

Belazuri'nin "Ensabu'l-Eşraf", Abdurrahman İbn el-Cevzi'nin (510-597/1116-1201) "el-Muntazam Fi Tarih el-Muluk ve'l-Umem", Hacı Halife'nin "Keşfu'z-Zunun", Ebu 'Ubeydullah el-Kasım'ın (300-365/913-976) "Kitab el-Emval"¹⁵, Ebu'r-Reyhan el-Biruni'nin (Ö363-440/973-1048) "el-Cemahir Fi Ma'rifeti'l-Cevahir", el-Hemedani'nin "el-Iklil", Muhammed b. Abdillan el-Ezraki'nin (Ö.250/854) "Ahbar Mekke", el-Heysem

12. İbn el-Cevzi, bu eserini yazarken Mes'udi'den istifade etmiştir.Bkz. Ö.R. Kehhale, Mucem el-Müelli Fin Beyrut, 1957, 13/324.

13. Es-Se'alibi, el-Ğurar Fi Siyer Muluki'l-Furs, Paris, 1900.

14. Bu eser 355/966 tarihinde yazılmıştır.

15. W.Barthold, Turkestan Down to the Mongol Invasion, London, 1927.

b. 'Udey'in "Havatim el-Hulefa' ", Muhammed el-Cehşiyari'nin (Ö.331/943) "el-Vüzera' ve'l-Kuttab", el-Meda'ini'nin "Kitab el-Hatem ve'r-Rusul", el-Mes'udi'nin ("et-Tenbih ve'l-İşraf" ve Ali İbn el-Esir'in (555-630/1160-1233) "el-Kamil Fi't-Tarih" adlı eserleri bu konuda başvurulacak kaynaklar sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Biruni, el-Asar el-Bakiye Ani' l-Kurun el-Haliye, Leipzig, 1923.

Cevad Ali, el-Mufasssal Fi Tarih el-Arab Kable' l-Islam, Beyrut, 1968.

Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (çev., Coşkun Üçok), Ankara, 1982.

Franz Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und, Ihre Werke, Leipzig, 1927.

Franz Rozenthal, Arabische Nochrichten Über Zenon den Eleaten, In Orientalia, Leipzig, 1937.

Franz Rozenthal, The Technique and Approach of Muslim Scholarship, Roma, 1947.

Futi, el-Havadis el-Cami' a, Bağdat, H.1351.

Hatib el-Bağdadi, Tarih Bağdad, Dımaşk, 1945.

Hasan İbrahim Hasan, Tarih el-Islam es-Siyasi, Kahire, 1935.

el-Hufi, Ahmed Muhammed, Me' a İbn Haldun, Kahire, 1955.

İbn el-Cevzi, el-Muntazam Fi Tarih el-Muluk ve' l-Umem, Haydarabad, H.1357.

İbn el-Fakih, Kitab el-Buldan, Leiden, 1885.

İbn Haldun, el-Mukaddime, Paris, (tarihsiz).

İbn Haldun, el-İber ve Divan el-Müptede' ve' l-Haber, Beyrut, 1960.

İbn en-Nedim, el-Fihrist, Kahire, H.1248.

J. Horovitz, The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors in Islamic Culture, Leiden, 1927.

J.T.H. Shotwell, The History of History, New York, 1939.

Kafigeci, Muhtasar İlmi' t-Tarih, Kahire, (tarihsiz).

Kalkaşendi, Subhu' l-A' şa, Kahire, 1931.

Kur'an-ı Kerim, DİB, Ankara, 1973.

Makrizi, el-Haber 'ni' l-Beşer, Kahire, 1947.

Margolieth, Lectures on Arabic Historians, Calcutta, 1930.

Mes'udi, Murucu'z-Zeheb ve Me'adin el-Cevher, Kahire, H.1346.

Muhammed Ferid Vecdi, Ma'arif el-Karn el-'İşrin, Beyrut, 1971.

Muhammed Mustafa Ziyade, el-Muerrihun Fi Mısır Fi'l-Karn el-Hamis el-Miladi, Kahire, 1949.

Necmuddin el-Ğazzi, el-Kavakub es-Saire, Beyrut, 1945.

Nüveyri, Nihayet el-Ereb, Kahire, 1926.

Ömer Rıza Kehhale, Mucem el-Müellifin, Beyrut, 1957.

Se'alibi, el-Ğurar Fi Siyer Müluk el-Furs, Paris, 1900.

Sehavi, et-Tevbih Limen Zemme Ehle'ı-Tarih, Dimaşk, 1930.

Sehavi, ed-Dav' el-Lami, Beyrut, H. 1313.

Storey, C.A., Persian Literature, a bio-bibliographical survey, London, 1935.

Şemseddin Günaltay, İslam'da Tarih ve Müverrihler, İstanbul, H.1340-3.

Cerir et-Tabari, Tarih et-Tabari, Beyrut, (tarihsiz).

W. Barthold, Turkestan Down to the Mongol Invesion, London, 1927.

Ya'kubi, et-Tarih, Necef, H.1358.

Zeki Velidi Togan, Tarihte Usul, İstanbul, 1950.